

Förord

Vad betyder internet för demokratin och för politiken? Efter de första årens förtjusning alternativt skräckscenarier börjar nu en mer nyanserad debatt om vilken roll internet kan få i framtiden.

I denna rapport reflekterar Krister Thelin, som är hovrättsråd i Skånska hovrätten, över den aktuella diskussionen såväl i Sverige som internationellt.

Internet ställer de gamla klassiska frågeställningarna om demokrati, frihet och integritet i ett helt nytt perspektiv. Inför de nya möjligheterna finns det inga automatiska höger- eller vänsterreflexer, menar Thelin.

Stockholm i april 1997

Dick Erixon

Redaktör för rapportserien

Innehåll

VAD INNEBÄR INTERNET?	3
DET SVENSKA PERSPEKTIVET	3
<i>Marknaden är fienden</i>	4
<i>Vanliga förbud och skatter fungerar inte</i>	5
NÄTET PÅSKYNDAR DEMOKRATISERING	5
<i>Den "odemokratiska" marknaden</i>	6
<i>Direkt eller indirekt demokrati</i>	8
FRIHET	10
<i>Frihet och marknad</i>	12
<i>Frihet och statsmakt</i>	14
INTEGRITET	15
<i>USA och Europa: "privacy" och dataskydd</i>	15
<i>Offentlighetsprincipen</i>	17
KONKLUSION	18

Vad innebär internet?

Internet¹ har varit med oss en tid. Modem och internetuppkopplingar var årets julklapp. Oron kring vad fenomenet kan komma att medföra sprider sig. Den första chocken över nätets funktion som spridare av barnpornografi eller terroristhandböcker har lagt sig, och nu börjar även i Sverige en trevande diskussion kring frågan om vad internet kan innebära för den politiska och demokratiska utvecklingen, en debatt som internationellt funnits på dagordningen ett antal år.

I föreliggande rapport skall en del av de aktuella frågeställningarna redovisas, bl a mot bakgrund av en konferens i München i ämnet² och en i Sverige nyligen utgiven bok³.

Inledningsvis ges en svensk lägesrapport (avsnitt 2). Därefter behandlas debatten med utgångspunkt från demokrati (avsnitt 3), frihet (avsnitt 4) och integritet (avsnitt 5). Tesen (avsnitt 6) är att den svenska vänstern i sin fördöm mot USA, marknaden och IT riskerar att missa de mera utvecklande perspektiv på internet som anläggs i USA och i övriga Europa.

Det svenska perspektivet

Ilshammar och Larsmo ger i *net.wars* sin syn på internet och den svenska IT-debatten. I en stundtals underhållande exposé beskrivs

---

¹ Internets utveckling från ett ursprungligt militärt USA-styrt kommunikationsnät via det internationella forskningssamhället till en global hushållsvara torde numera vara välbekant, liksom dess karakteristika att sakna central kontroll. Branschöverenskommelser och frivilliga tekniska råd svarar för att gemensam standard och kommunikationsprotokoll följs. Användarantalet stiger för varje dag. Uppskattningarna ligger f n runt 60 milj användare totalt. I Sverige räknar man med att någon miljon är uppkopplad. Sista kvartalet 1996 fanns det i USA 47 miljoner amerikaner som hade tillgång till internet. Antalet surfare steg med 34 procent under 1996. Ett fåtal länder som Singapore, Irak och Kina har förbud eller restriktioner som försvårar användning.

² Konferensen Internet & Politics hölls den 19-21 februari 1997 och var anordnad av förlaget Burdas "Akademie zum dritten Jahrtausend". Program och presentation av de inbjudna föreläsarna och referenterna finns på <www.akademie3000.de>.

³ Lars Ilshammar och Ola Larsmo, *net.wars. Kampen om Nätet*, Atlas 1997.

bl a inrättandet av IT-kommissionen, med dess bakgrund i det initiativ som i USA togs av vicepresident Al Gore 1992, och hur land efter land strävat efter att utveckla en "IT-strategi".

Parallellt med denna utveckling har insikten om internet som något mer än en särskild form av informationsplattform eller telekommunikation vuxit sig starkare. I Sverige har dock internetns politiska eller demokratiska implikationer knappast berörts.⁴

I regeringens IT-strategiska program, som riksdagen antog i maj 1996⁵ saknas varje diskussion om hur politik och demokrati kan förändras genom internet, vilket knappast förvånar med hänsyn till den normala beredningstid som åtgår för att ta fram en proposition.

Internet finns i det strategiska dokumentet enbart berört i en teknisk bilaga till propositionen. Företeelsen var alltså hos regeringen och senare i riksdagen helt enkelt inte särskilt väl känd.⁶

Sedan dess har kunskapen om och användningen av internet ökat i accelererande takt. Företag, organisationer och privatpersoner tävlar om att skaffa sig en web-site och plats på nätet. IT-företagen blomstrar på börsen, liksom utbudet av tjänster och varor.

Internet har blivit synonymt med IT.

Marknaden är fienden

Avsaknaden av en djupare diskussion om internet och politik har motiverat Ilshammar och Larsmo till deras försök. Boken *net.wars* är, som titeln antyder, en stridsskrift. "Fajten måste nu börja" är budskapet. Fienden är välkänd. Det är de kommersiella krafterna, marknaden och USA-imperialismen.

---

⁴ IT-kommissionen höll i oktober 1996 en hearing i Stockholm på temat IT & Demokrati, något som kan ses som ett första officiella försök att få struktur på frågorna. Statskontoret är likaså i färd med att analysera frågor om Förvaltningen och Demokratien i Informationssamhället, mot bakgrund av en diskussion på temat vid en konferens i Stockholm den 31 januari 1997.

⁵ prop 1995/96:125,TU 19.

⁶ I maj 1996 anordnade Harvard University en konferens om "Internet and Society" som var den första i sitt slag i USA. Så sent som ett drygt år före konferensen var tveksamheten stor hos initiativtagarna om ämnet i sig motiverade seriös behandling eller om internet var en övergående fluga för "fringe-groups" och "data nerds". Om konferensen se min uppsats *Internet – en utmaning mot nationalstaten*, City-universitetet, 1996.

Dessa mörka krafter kommer att ta över internet, om inte idealitet och "demokratin" förmår att bjuda dem motstånd. Tankarna går osökt till FNL-rörelsen och vänsterns högtidsstunder efter 1968. (Håller vänstern på att i en svår tid hitta ett nytt Vietnamkrig att samlas kring, om nu ett ekologiskt plansamhälle inte skulle räcka som minsta gemensamma nämnare?)

Ett genomgående drag i *net.wars* är alltså den dialektiska, man frestas att kalla det binära, ansatsen: offentlig-privat, marknad-demokrati, marknad-fördelning o s v. Föga förvånande är författarna för offentlighet, demokrati och fördelning, och mot marknad och privatisering.

Vanliga förbud och skatter fungerar inte

I denna del utgör argumentationen alltså ingenting nytt utan följer väl upptrampade spår i den inhemska allmänna debatten. En avgörande skillnad finns: de vanliga regelmekanismerna med förbud, intervention och beskattning för att nå önskvärd "demokratisering" av internet fungerar inte. Nätet befinner sig bortom nationell kontroll.

Detta är Ilshammar och Larsson medvetna om. Därför utmynnars deras analys i ett konkludent småmorrande – men några operationella grepp ges inte.

Deras sympatier ligger i nätets tidigare amerikanska utveckling med dess starka koppling till den amerikanska vänstern och hippierörelsen. Frihet i betydelsen gratis och ingen kommers är idealbilderna. Nu har nätet kommit att bli en marknadsplats och i författarnas föreställning försvagas därmed den demokratiska potentialen. I stället för frihet blir det kulturimperialism à la Hollywood. Urrrk.

Diskussionen om internet och politik kretsar kring fundamentala frågor om demokrati, frihet och integritet. I det följande tas vart och ett av begreppen som utgångspunkt för en jämförelse hur skiljelinjer mellan olika uppfattningar kan dras.

Nätet påskyndar demokratisering

Internets roll som en demokratisk nyskapare är legio i all nuvarande debatt om nätet och dess utveckling. För några är det nätets förmåga att skapa Cybertorg, d v s en ny virtuell verklighet, och uppfylla

klassiska grekiska demokratideal med ett ökat inslag av direktdemokrati.

För andra ligger värdet i utbildning, upplysning, dialog och deltagande inom ramen för redan existerande strukturer, där nätet som sådant inte ses som annat än ett instrument bland flera. Kraften i nätets möjlighet att påskynda demokratirörelser är oomtvistad.

Ilshammar och Larsson återger exempelvis berättelser om hur den tjeckiska sammetsrevolutionen påskyndades genom internet. I München vittnades också om hur de nya öststaterna drar fördel av internet i sin strävan mot byggande av rättsstat och marknadsekonomi.⁷

Tiden för de kvarvarande diktaturerna, från Kina till Kuba och Irak, börjar rinna ut. Kraften i nätets förmåga att sprida information, skapa delaktighet och insyn är helt enkelt för övermäktig. Voice of America bidrog till demokratiseringen i Öst- och Centraleuropa, men internet spelar i en helt annan och högre division.

Den "odemokratiska" marknaden

Någon närmare bestämning av begreppet demokrati⁸ ger inte Ilshammar och Larsson. Det har en allmän positiv laddning, förstås, och är kopplat såväl till kravet på maximal frihet eller offentlighet som till den globala fördelningsaspekten.

För dem handlar frågan i hög grad om *antingen eller*. *Antingen* blir nätet och cyberrymden en "demokratisk" process eller forum *eller* så offras den nya företeelsen för Marknaden.⁹ Liknande röster förekom på Münchenkonferensen. De var dock få, och kunde ringas in till en

---

⁷ Särskilt entusiastisk var en amerikanska med mångårig rysk erfarenhet, Esther Dyson, edyson@edventure.com, som gav exempel på sjudande rysk entreprenöranda via internet. Tanken gick osökt till möjligheter för svenska entreprenörer att med utnyttjande av ett visst geografiskt övertag plugga in sig i hennes nätverk, tjäna pengar och samtidigt bidra till att av purt säkerhetspolitiskt egenintresse cementera gjorda demokratiska landvinningar.

⁸ Om begreppets historia se Olof Peterson, *Rätten att styra sig själv*, Dagens Politik, 18/2 1997.

⁹ I *net.wars* (s 26) uttrycks det med följande dramatiska proklamation: "Det är en stillsam strid vi bevittnar, dödyst, kanske avgörande. Cyberrymden är just vad ordet säger: en öppen plats som kan bli en mötesplats eller en lagerlokal för dyra, elektroniska leksaker, så som skedde med TV-mediet. Frågan är vem som fyller den med vad." Antingen Aténs Agora eller Blockbuster, alltså.

åldrad amerikansk professor¹⁰ med uppenbara rötter i hippierörelsen och en akademisk Labourrådgivare¹¹. Att motsättningen enbart är skenbar och att nätet kan rymma både marknad och demokrati tycks de gamla marxisterna inte vilja se.

Det franska telekommunikationssystemet Minitel är ett bra exempel på skillnaden mellan vad en fri marknad kan leverera och vad som kan kommenderas fram centralt. Det franska experimentet med hushållstäckande videotext-, telefoni- och datorservice blev helt enkelt, även om det var uppbackat med presidentprestige¹² och fransk ingenjörskonst, omsprunget av Bill Gates och Microsoft.

Slutsats? För Ilshammar och Larsmo ingen. Den kan dock tyckas given: fri konkurrens och profit ger bättre resultat och bättre fördelning – och på sikt "bättre" demokrati. Vari ligger det odemokratiska att marknaden leder till accelererande sjunkande priser på apparater och anslutningar ?

Den omständigheten att det finns fler telefoner på Manhattan än i hela Afrika är i sig inte ett uttryck för marknadens bristande demokrati, lika lite som att antalet biografer är fler i Lund än i Karesuando är det. I förlängningen på Ilshammars och Larsmos och den övriga vänsterns resonemang kan man ana en önskan efter global fördelning och reglering av tillgången till internetuppkopplingar.

Författarna är för begåvade för att inte inse att detta är omöjligt. Måhända är de också tillräckligt insiktsfulla för att inse att det inte heller är önskvärt. Därav det oartikulerade morrandet från deras sida. I München speglades på sina håll samma frustration, men inga röster för en världskontroll av internet höjdes. Därtill var deltagarna alltför insatta för att inte förstå det omöjliga i ett sådant projekt.

---

¹⁰ Herbert Schiller, University of California, San Diego.

¹¹ Professor Andrew Graham.

¹² President Chirac lär först för tre månader sedan ha träffat på sin första mus och avfärdar internet som en rent angloamerikansk – och därmed oönskad – kulturyttring. Det påminner inte så lite om kommunikationsminister Ines Uusmanns avfärdande av internet som en överskattad modefluga.

Direkt eller indirekt demokrati

Demokrati betyder mer än insyn, deltagande, övervägande och beslutsfattande. Det är heller inte synonymt med jämlikhet.

Redovisningen av den amerikanska diskussionen, som i München representerades av flera amerikanska deltagare och också tar upp stor plats i *net.wars*, blir inte fullständig, om inte också gränser för politiskt beslutsfattande uppmärksammas.

I Sverige har under en rad av år denna fråga helt negligerats, men en ändring är på gång.¹³ Behovet av gränser – eller demokratins konstitutionella element – uppmärksammas alltmer. I USA med sin långa tradition av uttalad maktindelning och en stark judiciell kontroll har demokratin alltid haft andra förtecken.

Uppkomsten av olika direktdemokratiska eller antietatistiska rörelser på nätet har ytterst sina rötter i den postrevolutionära eran, till vilka den amerikanska vänstern nu kan knyta an.¹⁴ Denna riktning speglar en annan linje som man bör ha i minnet när internets betydelse för amerikansk demokratidebatt redovisas.

---

¹³ Svenska statsvetare har länge medverkat till en rätt ensidig bild av demokrati, grundad i och legitimerad av föreställningen om det rätta i en strävan mot olika grad av folkhemsk demokratisk "fördjupning": från "politisk demokrati", d v s allmän och lika rösträtt, via "social demokrati", d v s jämlikhet, skulle vi gå mot "ekonomisk demokrati", d v s redistribution av egendom och ägande. (Det tredje steget föll som bekant på löntagarfonderna och får betraktas som uppgivet. Vi befinner oss alltså någonstans i steg två.) Beteckningen "demokratisk rättsstat" börjar nu bli inne, en beteckning som tidigare mest förknippade med en skattekverulerande borgerlighets motstånd mot marschen mot en bättre demokratisk ordning.

SNS Demokratiråd har i sina rapporter 1995 och 1996 tydligt markerat kursändring. Förändringen är föranledd av en allmän internationell trend mot politikens "judikalisering", liksom av EU-medlemskapet. Förlusten för vänstern av den ideologiska klangbotten, som de folkdemokratiska öststatsrepublikerna trots allt utgjorde, efter murens och kommunismens kollaps, spelar säkert också en roll. Dessa förändringar är mer kännbara i Sverige än i jämförbara länder. Fasthållandet vid vår förmenta egenart, utvaldhet och förträfflighet är inte längre trovärdigt. Vår regeringsform från 1974, koncipierad i kölvattnet på 1968, med sin ideologiska utgångspunkt i "folksuveränitet" och svaga maktindelning ter sig som en mycket rar fågel i ett Europa där den konstitutionella betoningen utan undantag ligger på Montesquieu, Rechtsstaat eller Rule of Law. Det "starka samhället" och det "goda folkhemmet" behövde inga rättsliga skyddsmekanismer för medborgarna. Den svenska representativa demokratin, sublimerad i riksdagsmän och partier, är så gott som gränslös i sin markering av politikens primat. Folkstyrelsekommitténs nu drygt tio år gamla uppsatssamling *Makten från Folket*, Liber 1985, illustrerar påtagligt vad som hänt det senaste decenniet. Det mesta i den analys som gjordes för tio år sedan känns främmande i dag.

¹⁴ Electronic Town Meeting (ETM) är en metafor som speglar denna koppling. Ross Perot fick redan i presidentvalet 1992 stor uppmärksamhet genom sin nationella ETM.

I *net.wars* går Ilshammar och Larsmo så gott som helt förbi detta. Över huvud taget är deras intresse för nätets möjligheter till olika experiment i direktdemokratisk riktning påfallande svalt. "Knappptryckardemokrati" förefaller vara deras avfärdande slutsats.¹⁵

Nätets möjligheter att belysa den gamla diskussionen om direkt och indirekt demokrati¹⁶ hade däremot en framträdande plats i München. Dels speglades den i beskrivningen av holländska och amerikanska experiment med virtuella samhällen,¹⁷ dels i redovisning av ett hawaiianskt experiment med "televoting", d v s beslutsfattande med hjälp av elektroniska media.¹⁸

Frågan om kontroll över dagordningen vid ett ökat inslag av direktdemokrati, ansågs av en del besvarad genom att beredning och begränsningar utformas så, att en hierarkisk process ersätts av en mera horisontell ordning, där deltagarnas interaktion – och

---

¹⁵ "Hotet i förlängningen av de tekniska möjligheterna heter knappptryckardemokrati och handlar om vem som tillhandahåller knapparna." (*net.wars*. s. 66)

¹⁶ Referenser till exempelvis Madison, Jefferson och Tocqueville är i hög grad levande när avvägningen mellan representativ demokrati och graden av direktinflytande debatteras. Den amerikanska revolutionen framstår mer än den franska (och därmed bl a Rousseau) som närvarande när demokratis utveckling via internet förekommer i diskussionen. Påståendet att Jefferson, som framhöll det amerikanska postväsendets snabba leverans av tidningar som en demokratisk grundförutsättning, skulle ha älskat internets möjligheter till kommunikation, är svårt att jäva.

Slagsidan mot amerikansk historia och demokratiutveckling är förstas i sig ett utflöde av internets ursprungliga geografiska härstamning; möjligen kommer fransmännen att kunna kontra med den andra "borgerliga" revolutionen, sedan deras motvilja mot internet och bakslaget för Minitel övervunnits. Det är dock mindre troligt; Napoleon och centralstyret sitter djupt. (Den dagen Jan Myrdal i Sverige med hänvisning till kulturrevolutionen eller oktoberrevolutionen intresserar sig för internets demokratiska dimension, vet vi att Cyberrymden i vår del av världen definitivt innehåller mer än medborgarkontor, skoldata, Postens Torget och Telias Passagen.)

¹⁷ Amsterdam: Geert Lovink och Seattle: Douglas Schuler. Båda exemplen på offentliga, fria nät, byggde på medborgaraktivitet genom olika nätverk i syfte att ge röst åt svaga grupper och påverka beslutsprocessen. I Amsterdam, som i sin "digitala stad" hade knappt 100 000 inbyggare, ingick en virtuell kyrkogård (!) för att markera respekten för dem som lämnat den fysiska världen. "Staden" finansierade också sin verksamhet genom att ha bildat bolag för försäljning av programvara och nätverkslösningar, medan man i Seattle var hänvisad till offentliga bidrag för sin verksamhet.

¹⁸ Professor Christa Slaton. Om detta och andra projekt, se "Teledemocracy Network", www.auburn.edu, där Christa Slatons make, professor Ted Becker – en annan amerikan med rötter i hippierörelsen – är den drivande kraften.

interaktionen mellan internet och andra medier – styr framväxten av olika frågor¹⁹.

I svensk och också utländsk debatt utgör folkbildningselementet ett betydande inslag i internets demokratiska möjligheter. Betoningen ligger på det allmännas ansvar för att bygga upp medborgarkontor, utbildningsnät och biblioteksbaserade uppkopplingar till nätet. Det är det perspektivet som är allenarådande i den officiella svenska "IT-strategin", där bl a Statskontoret getts en viss roll.²⁰ Betecknande för den svenska nuvarande debatten är att Demokratiutvecklingskommittén i sitt betänkande²¹ i oktober 1996 inte alls tar upp frågor om internet och demokrati.

Frihet

Även om friheten givetvis kan ses som en funktion av demokratin, får den i internetdiskussionen oftast en mera självständig betydelse. Den ingår i de utopiska föreställningarna om alternativa cybervärldar och protester mot den fysiska verkligheten.²²

---

¹⁹ Bland de mera artikulerade företrädarna för internet som ett direktdemokratiskt instrument märktes en schweizisk socialdemokrat och ledamot av Europarådet, Andreas Gross, liksom chefen för finska miljödepartementets forsknings- och utvecklingsenhet, Auli Keskinen.

²⁰ "Government-on-line" är samlingsbeteckningen på vad som numera är ett gemensamt G7/EU-projekt rörande medborgarkontor och samhällsguider mm. Se www.2echo.lu/info2000/infohome/. Statskontorets roll som svensk referent i dessa frågor har bl a sin grund i att Statskontoret tidigt kom att svara för samordning inom förvaltningen när det gällde upphandling av datorer och system, en funktion som sedan länge är överspelad i rambudgettider och en hart när obegränsad valfrihet av olika IT-lösningar. I Kanada har bl a Ottawa kommit långt i utvecklande av demokrati "von oben": Richard Simpson, IT-kommissionär, gav i München en värdefull skildring av hur internet nyttiggjordes i det sammanhanget.

²¹ SOU 1966:162, *På medborgarnas villkor – en demokratisk infrastruktur*. IT förekommer i diskussioner om medborgarkontor men inte alls när betänkande ingående diskuterar användning av lokala folkomröstningar eller flera direktval.

²² I *net.wars* erinras om science fiction-genrens betydelse för föreställningen om cybervärlden med tongivande namn som William Gibson och Bruce Sterling, liksom Marshall McLuhans ansvar för det numera nöta begreppet "Global village".

Men den tar mera konkret i många fall sikte på kravet på icke-intervention. Varken stat eller marknad skall få störa utvecklingen. Fältropet är att "informationens skall vara fri!"²³

Fokus sätts på yttrandefrihets- och upphovsrättsfrågor. Det är många som hävdar att internet skall fredas från vad som i andra sammanhang gäller. Yttrandefriheten skall vara total och upphovsrätt till litterära- och konstnärliga verk skall inte få göras gällande. I kravet på icke-intervention kan vänster och höger ibland förenas.²⁴

Skillnaderna mellan det amerikanska och det europeiska perspektivet är dock påtagliga. I USA drivs kravet på kontroll över innehållet på nätet av en kombination av "moralright" vars intresse upptas av att motverka sedlighetssårande verksamhet och en patriotisk "law and order"-lobby, som värnar om amerikansk know-how eller vill maximera möjligheterna till brottsbekämpning.²⁵

Motsvarande finns i Europa, även om "the moral right" inte direkt har någon europeisk kusin. Barnpornografin har i Europa kommit att symbolisera behovet av kontroll på nätet.²⁶ (I München var kontroll och brottsbekämpning ett huvudtema när fristaten Bayerns ministerpresident Stoibler invigde konferensen, ett tema som inte riktigt gick hem; inslaget av värdekonservativa moralister bland deltagarna var förmodligen försumbart).

---

²³ Bruce Sterlings revolutionära förutsägelse att internet vid sekelskiftet skulle – med en extrapolering av nuvarande uppkopplingstakt – kunna omfatta jordens samtliga sex miljarder ge förutsättningar för en informationens frihet. Ilshammars och Larsmos kommentar: "Men kommer det att hända? Informationens vill kanske vara fri – men frihet är som vanligt en fråga om perspektiv. Vems frihet? På nätet – liksom i den vanliga verkligheten – gäller friheten bara för den som har den rätta kunskapen, den rätta utrustningen – och framför allt är lycklig nog att bo i rätt del av en ojämlig värld..." *net.wars* (s 46).

²⁴ "Nyliberalen vill slippa staten; vänsterskallen ser jämlikhetspotentialen, även detta en på sikt ohelig allians." *net.wars* (s 118).

²⁵ Båda företeelserna har sina lagstiftningsuttryck. Det förra i Communications Decency Act (CDA), d v s förbud för bl a sju fula ord, och det senare i försöket att ge FBI eller National Security Council tillgång till en "master-key" (Clipper) för att hindra att onda krafter genom kryptering undgår legitim avlyssning på nätet.

²⁶ EU-kommissionen (DG XIII) har i oktober 1996 beslutat tillsätta en arbetsgrupp rörande "Harmful illegal content on Internet". Europaparlamentet har i sin tur gett en konsult i uppdrag att undersöka hur rasism och pornografi på internet kan störas. I Sverige kommer den parlamentariska barnpornografiutredningen att i vår redovisa sina överväganden, liksom massmediekommittén.

Strävan efter central kontroll för att tillgodose befolkningens behov av trygghet skall inte underskattas som politisk kraft. I USA finns dock ett konstitutionellt regelverk som utgör en betydande motkraft i denna kraftmätning²⁷. Den kontinentaleuropeiska traditionen ser här annorlunda ut.²⁸

Frihet och marknad

I kraven på frihet går ofta en dimension förlorad. Vänsterns motvilja mot marknad får dem att glömma en grundläggande fråga. Det är inte fråga om att subjektivisera informationen. Information tillhör ursprungligen någon. Den skapas av någon. Den uppstår inte i ett vacuum. Att ställa frågan "vems information?" är viktig för att inte förlora perspektivet på vare sig marknad eller demokrati.

Det bästa sättet att klargöra detta är att fråga författaren till en upprorisk bok, som fördömer marknaden och de kommersiella krafterna, om han eller hon vill ge upp sin upphovsrätt. Graden av idealism sitter då oftast i plånboken. Produkten av en intellektuell prestation som exempelvis ett litterärt eller konstnärligt verk har på något sätt ett annat och ädlare skimmer: det är skapat och inte förvärvat. Äganderätten kan då idealiseras. Upphovsrätten²⁹ är dock en förmögenhetstillgång, och som sådan betjänt av rättsordningens skydd. Relationen marknad- rättsordning- demokrati kan väl illustreras med just upphovsrätten som utgångspunkt. Det bör vara

---

²⁷ Frågan om CDA:s grundlagsenlighet är föremål för domstolsprövning. Hittills har frihetsvännerna vunnit. Avgörandet kommer i US Supreme Court i juni, sedan förhandling i mars hållits i domstolen. Så gott som varje aspekt på internet och dess implikationer i "frihetshänseende" är eller kommer att prövas i en judiciell process. Se bl a New York Times den 1 mars 1997 när det gäller barnpornografi enligt texansk rätt och tolkningen av "innehav" på nätet.

²⁸ Kodifieringstraditionen gör att domstolarnas rättsskapande betydelse är mindre. Dock finns i såväl Tyskland som Frankrike ett betydande större inslag av judiciell kontroll än i Sverige, vilket gör att exempelvis yttrandefrihetsbestämmelser som är av konstitutionell valör kommer att kunna utgöra en begränsning för den politiska beslutsprocessen. På motsvarande sätt kommer unionella initiativ att kunna prövas mot de "friheter" som EG-rätten garanterar och som EG-domstolen i Luxemburg ytterst avgör.

²⁹ En översikt över det upphovsrättsliga läget från svensk utgångspunkt finns bl a i betänkandet IT i kulturens tjänst (SOU 1997:14). Regleringen är hårt internationellt bunden och knuten till såväl FN-organet WIPO som harmonisering inom EU. Ett särtecken ut svensk synvinkel är upphovsrättens kollektiva dimension – intressebevakning och uppbörd sköts enligt nordisk rättstradition av organisationer, medan upphovsrätten i USA är mera individualiserad.

ett område där också vänstern kan förmås att inse att kontraktsfrihet och rättsliga institutioner, d v s marknadens grundelement, är av betydelse för demokratin. Den som vill ge upp sin rätt och publicera på internet utan krav på vidare ersättning skall naturligtvis ha frihet till det. Därav följer inte att upphovsrättsintrång bör legitimeras bara för att internet kommit till användning. Att det kan föreligga betydande svårigheter att göra rätten gällande på nätet hindrar inte denna slutsats.

"Vems frihet?" bör i stället vara grundfrågan:

Upphovsmannens/ägarens eller den som utan samtycke brukar informationen? Detta är en frågeställning som saknas i *net.wars* och i andra sammanhang där "Informationens Frihet" förkunnas. Ett förordande av full frihet på nätet i egendomshänseende är ingenting annat än reduktion av enskilda som rättssubjekt och en inskränkning av andras valfrihet. Alla skall underordnas en revolutionär supernorm som gör nätet till ett reservat.

Här har utvecklingen redan sprungit förbi revolutionsromantikerna. Nätet är redan en marknadsplats, oavsett hur egendom förvärvas eller uppstår: tjänster och varor omsätts. En rad rättsligt svåra frågor är visserligen förenade med internet som marknad, liksom säkerhetsfrågor och frågor om betalningsmedel etc. Dessa kommer dock att få sin lösning.

Vad som förenar alla jurister, oavsett tradition, är insikten att även nya tekniska företeelser kan infogas i de rättsliga principer som utvecklats i olika rättsystem sedan romartiden. Avsaknaden av en positivrättslig reglering är inte något hinder. Juridiken tål inga tomrum. En konflikt måste få sin lösning och det mesta går att rättsligt kvalificera.

Vad som dock ligger i framtiden är om också Europa skall få del av den amerikanska rättsutvecklingen på området eller om egna lösningar kan växa fram. Liksom hela nätets utvecklingskraft finns i USA kommer med stor sannolikhet också den amerikanska rättskulturen att spela en stor roll för europeisk rättsutveckling på området.³⁰

---

³⁰ USA har ett övertag genom sin common-law tradition, d v s rättsutveckling genom domstolsavgöranden. I europeisk tradition, inklusive i Sverige, spelar lagstiftning en betydligt större roll. På de områden där harmoniseringsarbete genom konventioner är långtgående, exempelvis på upphovsrättens område, kommer

Nätets "frihet" från "marknaden" är alltså på det sättet en illusion. Marknaden – och de människor som genom sina fria val utgör den – är redan här.

Frihet och statsmakt

Frihet från statlig intervention är en betydligt mera relevant frågeställning. Nätets transnationella karaktär och avsaknaden av en världsregering gör uppgiften att reglera och kontrollera nätet till en omöjlighet. Så länge några stater mäter sig ur ett samarbete, kommer det att finnas elektroniska öar, dit den nationella centralmakten inte når.

Även de åtgärder som nu bl a Irak, Kuba och Kina gör för att försöka fysiskt blockera tillgången till nätet kommer i längden att visa sig fruktlösa.³¹ Medan utvecklingen på den civilrättsliga sidan, dvs huvudsakligen relationer enskilda emellan, går att överföra på nätet, stämmer inte de sedvanliga begreppen stat-medborgare, som ytterst har en straffrättslig dimension, i cybervärlden. Nätet är på det sättet något helt nytt. Internet utmanar nationalstaten och ställer invanda föreställningar om medier, yttrandefrihet och politik i ett nytt ljus.³²

Varje stat och statsförbund kommer att utifrån sina historiska, kulturella och rättsliga förutsättningar att försöka strukturera det nya, men frihetsidealet har här en betydligt större chans att lyckas. Till skillnad från Ilshammar och Larsmo tror jag därför att alliansen

---

skillnaderna att vara mindre. Även på kontraktsrättens område finns klara beröringspunkter över Atlanten, medan däremot den utomobligatoriska skadeståndsrätten, dvs. rätt till ersättning utan att kontraktsbrott föreligger, uppvisar betydande skillnader i rättsligt strukturellt hänseende, såväl materiellt som formellt: det amerikanska jurysystemets betydelse för skadestånd har ju exempelvis nyligen åskådliggjorts i fallet O J Simpson – del 2.

³¹ De beredningsåtgärder som nu vidtas i bl a Sverige och EU för att komma till rätta med exempelvis osedlighet och annat oönskat innehåll på nätet kommer att allt väsentligt få vila på viljan till självsanering hos serveroperatörer. Någon möjlighet att effektivt kontrollera utbudet gives inte. I USA kommer Högsta domstolen i sommar med stor sannolikhet att finna att CDC är oförenlig med konstitutionen. Även om lagstiftning där eller i andra länder verkligen antas eller upprätthålls, är en världsregering och världspolis den enda lösningen på en politisk önskan om kontroll över nätet. Någon sådan är dessbättre inte i sikte. Även om detta som hypotetiskt fall skulle kunna inträffa, skulle globala "samizdat" bara illustrera det fåfänga i projektet.

³² Vad internet i detta hänseende kan komma att innebära för svensk del vad avser marknad, medier och partiväsande har jag försökt skissera i en tidigare uppsats, se not 6.

mellan vänster och höger på området kommer att visa sig vara mycket hållbar.

Integritet

Liksom frihet är en funktion av demokrati är frågan om integritet förstås nära förknippat med frihet. Internets betydelse för frågor om "privat" och "offentligt" är dock betydande. Medan 70- och 80-talens integritetsdiskussion³³ fördes mot bakgrund av möjligheterna till en omfattande registrering, reser utvecklingen nu mera grundläggande frågor om skydd för den enskildes integritet. Registerbegreppet är överspelat. Nu är det andra sammanställningsmöjligheter av information som öppnar sig.

Två huvudriktningar kan ur svensk synvinkel vara värda att observera.

USA och Europa: "privacy" och dataskydd

Den ena gäller skillnader i synsätt mellan Europa och USA i fråga om integritetsskydd. I USA saknas en dataskyddslagstiftning av europeiskt snitt, d v s en reglering där avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen gäller *all* hantering av personuppgifter. I USA är regleringen inriktad på att skydda den enskildes uppgifter mot intrång från det allmänna sida.

Sedan EU antagit ett dataskyddsdirektiv³⁴, som det åligger medlemsstaterna att inom ett antal år implementera, kommer denna skillnad i synsätt att komma att resa betydande hinder i omsättningen. Enligt direktivet krävs det en likartad skyddsnivå för att informationen fritt skall få överföras till andra länder.

---

³³ I svensk debatt, som också *net.wars* snuddar vid, framhålls ofta den nuvarande datalagen från 1973 som en internationell förebild. Det är sant vad gäller kraven på kontroll över information som marknaden genererar. Skyddet för den enskilde gentemot staten är i den lagen helt överlämnat till den politiska sfärens diskretion. Detta förhållande, liksom grunden för integritetsskyddet, nämligen att individen själv förfogar över uppgifter om sig och sin person, har inte uppmärksamats tillräckligt i svensk diskussion tidigare. Här skiljer vi oss från såväl övriga Europa som USA, där individen som utgångspunkt för skyddet är oomtvistad: den enskilde "äger" de egna personuppgifterna.

³⁴ Direktivet som slutligt antogs 1995 bereds för svensk del av datalagskommittén som under våren kommer att redovisa sina överväganden.

Så länge USA håller fast vid sin struktur utgör överförande av personuppgifter via internet tekniskt sett en brott mot EUs direktiv. I praktiken en omöjlighet att beivra. Redan härigenom visar sig dataskyddsdirektivets ursprung i ett förlegat synsätt. Det är obsolet redan innan det implementerats av medlemsstaterna. Det kan, innan denna insikt trängt in, dock leda till en del byråkratiska försök som kommer att skapa rättsliga och tekniska problem i utbytet mellan USA och Europa.³⁵

Skillnaden kommer bli till synes i frågan om sk elektroniska spår. Med dessa avses möjligheten att exempelvis genom kreditkortshandel sammanställa uppgifter om köparens köpvanor mm för att skraddarsy reklam etc. All elektronisk hantering lämnar spår och är teoretiskt möjlig att följa och kartlägga.³⁶

Sammanställningar kan förstas missbrukas och användas i syfte som kan uppfattas som integritetskränkande. I USA är utgångspunkten den, att företaget som fått information som ett resultat av en kundrelation får använda och bearbeta den. Remediet ligger i allmänna integritetsskyddsbestämmelser som ger rätt till skadestånd om missbruk föreligger.

I europeisk datalagstiftning begränsas den kommersiella användningen i stället av ett strängt ändamålskrav som inte möjliggör bearbetning utanför den ursprungliga relation som lett till inhämtandet av uppgifterna. I gengäld är byråkratierna mera utvecklade i kontinentaleuropa, och registrering och kontroll av

---

³⁵ Problemen torde dock bli måttliga i jämförelse med vad sekelskiftet innebär i kostnader och krav på omställning i alla globala informationssystem, som inte är programmerade för att hantera "00". Se IT-kommissionens hearing den 18 december 1996 (SOU 1997:12).

³⁶ Försök görs att ringa in hela internet. Brewster Kahle, San Fransisco, är ansvarig för ett projekt som syftar till att genom kontinuerlig kopiering på magnetband arkivera hela det informationsflöde som strömmar genom internet. Hela internet antas omfatta ca 7 terabyte (lika många miljoner megabyte), vilket skall jämföras med de ca 8 terabyte data som finns i en medelstor videoaffär eller de 20 terabyte som US Library of Congress 20 miljoner böcker utgör. F n lagrar Kahle 100 gigabyte (giga=1 miljard byte) varje månad och har hittills fångat in 2 terabyte. Kostnaden för lagringen inskränker sig till 20 USD per gigabyte och är således överkomlig. Kahle, som startade 1996 med sin specialkonstruerade Internet Archive dator, räknar med att ha lagrat hela Internet i slutet av 1997. Affärsidén är att göra det möjligt att sälja uppgifter som i internets rörliga värld, där websidor och innehåll ständigt förändras, annars skulle vara förlorat för evigt. Se www.slate.com/webhead/97-02-27//webhead.asp. Uppgiftens överblickbara perspektiv ger onekligen internet en mera gripbar dimension.

medborgarna från statens sida förekommer i en uppfattning som är otänkbar i USA (eller Storbritannien, som i frågan om "right of privacy" är den andliga hemvisten för den amerikanska rättsuppfattningen på området).

Nyckeln till det angloamerikanska privacybegreppet är individens uttryckliga eller indirekta kontroll över exempelvis persondata. Används personuppgifter på sätt eller i sammanhang som den enskilde inte godkänt och innebär användningen intrång i den personliga integriteten, föreligger rätt till skadestånd. Såsom integritetskränkning anses dock inte att någon tvingas ta emot ett telefonsamtal eller sortera i brevlådan nedlagd direktreklam.

Den som av integritetsskäl önskar avskärma sig från kontakt, får också avstå från att ha postlåda eller telefonnummer. Många av de fall av elektronisk profilering som sammanställning av köpmönster och annat utgör är inte att betrakta som integritetskränkande. Att vara föremål för reklam eller erbjudande är alltså i sig inte tillräckligt. De konspiratoriska mönster som de som ogillar marknad och "kommersiella krafter" anar är således inte tillräckligt för att påstå att integritetskränkning förekommer. Uppgifterna är ju också inhämtade med den enskildes medgivande.

Offentlighetsprincipen

Integritetsfrågan får i svensk debatt en särprägel genom vår offentlighetsprincip, d v s rätten att ta del av allmänna handlingar, i den mån de inte är sekretessbelagda. Hit hör också meddelarskyddet, d v s rätten att utan ansvar lämna meddelanden för publicering.

Offentlighetsprincipen är ett nationalmonument och för alla journalister det område inom juridiken som de bäst känner till. Syftet är att möjliggöra insyn i den offentliga maktutövningen, d v s den makt som stat och kommun utövar. En insyn som är av vital betydelse för vår demokrati. Medan hos oss presumptionen ligger på öppenhet i den offentliga förvaltningen, är det omvända oftast motsatsen i länder som har bestämmelser om informationsinsyn i offentlig förvaltning.³⁷

---

³⁷ I *net.wars* redovisas med sympati Anders R Olssons diskussion om offentlighetsprincipen och IT i dennes bok *IT och det fria ordet*. För denne är integritet per definition underordnad offentlighet. Han ger därvid uttryck för samma kollektiva

Internet kommer att resa frågor om principens förenlighet med ny teknik – om man alls önskar ha kvar integritetsskyddet. En oftast förbisedd konsekvens av den nuvarande tolkningen av offentlighetsprincipen är att myndigheterna (!) sedan länge använt den allmänna informationen som handelsvara.

Vi har t o m en myndighet vars enda uppgift är att tillhandahålla uppgifter ur det allmänna folkbokföringsregistret: SPAR (Statens person- och adressregister) med en kundkrets som i stor utsträckning är knuten till direktreklamföretagen. Medan i övriga Europa och USA elektroniska profiler för reklamändamål tas fram som ett resultat av konsumenternas frivilligt lämnade uppgifter i olika avtalssammanhang, står hos oss staten mot avgift till tjänst med de uppgifter medborgarna tvingats lämna ifrån sig under straffansvar.

Är detta en önskvärd konsekvens av offentlighetsprincipen? Enligt min mening nej. En avvägning bör göras så, att principens huvudsyfte att granska den offentliga makten kan bibehållas, men den enskildes rätt till integritet, d v s att uppgifter lämnade under tvång till myndigheter inte får föras vidare, också kan respekteras.³⁸

Kombinationen av kommersiell elektronisk spårning och svensk offentlighetsprincip ger kartläggningsmöjligheter som överträffar det mesta. Företrädarna för en marknadsbegränsning bör rimligen vara villiga att också diskutera omfattningen av biprodukterna av offentlighetsprincipen som maktinstrument på integritetsområdet. Kan vänster och höger i Sverige i ljuset av internet förenas också här? Framtiden ger svaret.

Konklusion

I en grov sammanfattning av hur debatten om internet och politik utvecklats internationellt kan man säga att det amerikanska perspektivet frustar av neoromantisk yra och optimism. Frihetsparoller är legio men också en strävan att knyta an till historiska förebilder och en mera "direkt demokratisk" tradition.

---

synsätt som lär ha präglat frågan om integritet i det medeltida bondesamhället. Det fanns helt enkelt inte. Se Peter Engund i *Förflutenhetens landskap*.

³⁸ Frågan kommer att diskuteras mot bakgrund av datalagskommitténs inom kort redovisade arbete med att implementera EU:s dataskyddsdirektiv.

Känslan för integritetsskydd är påtaglig, och höger och vänster förenas i försvar för yttrandefrihet och mot intrång från det allmännas sida. Marknaden ses inte som ett hot utan som en möjlighet. Kommers och demokrati får båda rum i cybervärlden.

I Europa är den politiska diskussionen för närvarande mera inriktad på de problem som tekniken reser. Frågor om innehållskontroll har hög prioritet inom EU och medlemsländerna. En annorlunda rättslig tradition ger integritetsskyddet en mera marknadsfientlig utformning än i USA. Men även i Europa finns, än så länge framför allt i Nederländerna och vänsterkretsar i bl a Tyskland och Schweiz, en optimism när det gäller att bygga alternativa demokratiska beslutsformer med stöd av nätet.

Europa och USA förenas också i en påtaglig strävan från offentligt håll att utnyttja nätet till att förstärka medborgerlig insyn och deltagande. Kanada står här, liksom i fråga om integritetsskydd, för en mera "europeisk" hållning.

I Sverige är det så gott som uteslutande det senare perspektivet som ännu dominerar, d v s möjligheten att förstärka medborgerlig utbildning och offentlig information. Den experimentlusta i direktdemokratisk riktning som finns i USA och exempelvis Nederländerna saknas helt.

Skall man döma av dem som hittills deltagit i diskussionen betraktas internet antingen fortfarande som en leksak för spel och nöje eller en databas för barnpornografi och annan oönskad information eller som något som skall räddas från "råkommersialisering". Marknaden står i motsatsförhållande till nätet som forum för "frihet och demokrati".

Global fördelning ses som ett större bekymmer än möjligheten till en ny medborgaraktivism: den elektroniska sockenstämman (ESS) kunde annars ha varit den form som anhängare av lokaldemokratisk utveckling kunde använda som metafor för nätets demokratiska potential.

Bakgrunden till den svenska pessimistiska och återhållsamma attityden kan nog sökas i följande.

Internet har sitt ursprung i USA, liksom informationsteknik över huvud taget. IT kom att ses som ett "högerprojekt" genom den borgerliga regeringens initiativ (eller kopiering av Clinton-Gores amerikanska IT-projekt). Utvecklingen möjliggörs genom den

avreglering som bl a telekommunikationerna nu genomgår. Offentliga monopol överges och marknaden tillåts styra utvecklingen, vilket i praktiken innebär en förstärkning av den amerikanska dominansen. Användare av internet i Sverige, liksom i övriga världen, är ung och välutbildad medelklass. Alla nu angivna faktorer är var och en tillräcklig för att vänstern i Sverige skall betrakta internet med skepsis. Samma vänster är också van vid att definiera och legitimera demokratin i svensk kontext.

Kan något som är sprunget ur en teknikvänlig USA-styrd marknad och adopterats av moderaterna vara bra ur demokratisk synvinkel? Genom denna reflexmässiga hållning håller vänstern i Sverige på att missa det tåg som dess fränder i USA och Europa upptäckt: internet erbjuder nya former för vitalisering av demokratin. Nätet är förvisso marknad, men det är också en mötesplats för samtal och beslutsfattande. Det är mer än bara en ny form för informationsöverföring. Dess gränslösa karaktär, avsaknad av kontroll och (tack vare marknaden och avregleringar) billiga anslutningar öppnar för nya experiment.

Det gör inget om Disney, Stenbeck eller Bonnier saluför ett alltmera konformt underhållningsinnehåll i en framtid där medierna smält samman, nätet rymmer även andra dimensioner. Internet sätter strålkastaren på gamla frågeställningar om demokrati, frihet och integritet och skärper kraven på argumentering. Höger och vänster betyder inte riktigt samma sak i cyberrymden. Klasskampen går inte, lika lite som revolutioner, i repris på nätet.

Internet *är* revolutionen. Hotad är inte demokratin, men väl dess nuvarande strukturer inom nationalstatens ram. Inför detta finns det inga automatiska höger- eller vänsterreflexer.